

Марта Стојић Митровић

Етнографски институт САНУ, Београд
martastojic@gmail.com

Светска економска криза као индикатор системске дискриминације миграната: пример мигрантских грађевинских радника у Словенији

Светска економска криза може се посматрати као оквир у коме се разоткривају поједине црте друштвених, политичких и економских уређења. Случај грађевинских радника из Босне и Херцеговине и Србије на раду у Словенији, који су номинално због кризе отпуштени, недвосмислено указује на постојање системске дискриминације, засноване на националној припадности.

Кључне речи:

системска
дискриминација,
мигранти,
комодитизација,
национална
припадност, светска
економска криза

У овом раду описаћу облик системске дискриминације миграната који резултира њиховим принудним повратком у земљу матицу већег броја миграната у кратком периоду а који не представља класичну депортацију, већ је (ин)директна последица светске финансијске кризе и социополитичког и правног односа земаља између којих се миграција одвија, као и фаворизације популације којој мигранти не припадају. Конкретно, реч је о ситуацији у којој су се нашли грађевински радници из Босне и Херцеговине и Србије на раду у Словенији. У истраживању су коришћени подаци добијени на основу извештавања словеначких, босанских и српских медија, интервјуа обављених са радницима 2008. и 2009. године (интервјуи су обављени као део истраживања миграната у Словенији, што је тема којом се већ дуже време бавим; пратила сам активности групе Невидљиви радници света о којима се више информација може добити на <http://www.njetwork.org/Predstavitev-IWW>, што ми је омогућило контакт са већим бројем грађевинских радника из Босне и Херцеговине и Србије; постављала сам им питања о времену и разлозима доласка у Словенију, проблемима који се тичу посла, виза, смештаја, уклапања у нову средину и тако даље; у мом истраживању је учествовало тридесет радника), као и на основу истраживања других аутора о миграцијама између поменутих подручја у периоду након распада Југославије. Најпре ћу описати случај, рећи нешто о законодавству које се тиче запошљавања странаца, о положају страних радника у Словенији и дати закључак о

системској дискриминацији у виду у коме се показује у светлу светске економске кризе.

Још 2008. године Харт и Ортиз пишу о утицају светске економске кризе на истраживања из области економске антропологије, која су до њеног избијања често била инсуларна, док су крупне теме углавном препуштане економистима, који су фигурирали као стручњаци и тако антропологе гурали у други план. Лоше процене економиста, који нису предвидели кризу, отвориле су простор за рад антрополога као оних који би могли да понуде другачије разумевање кризе и њених последица на друштво, и то на свим нивоима (Hart and Ortiz 2008, 1). Једна од карактеристика економије, која је довела до кризе и која се у њој најсликовитије разоткрила, јесте придавање економске вредности најразличитијим објектима (на пример, нереална пројекција сталног пораста вредности некретнина на основу варљивог дотадашњег тренда, што је довело до хипотекарне кризе у САД), са девизом да све има финансијску вредност, а да ми само треба да поседујемо довољно предузетничког духа како бисмо је нашли (Applbaum 2008, 26), за шта ћу у даљем тексту користити термин *ексцесивна комодитизација*. Друга разоткривена карактеристика је нека врста мистификације новца или, марксистичким жаргоном речено, перцепција новца као двоструко отуђеног. С једне стране, отуђен је од друштва јер се препушта стручњацима, односно банкама или другим финансијским институцијама доживљеним као мрежа без одређеног политичког центра, тј. политички непристрасним. На основу овога новац задобија форму кредита као примарну, што значи да се стручњацима препуштен новац изнова „изнајмљује“ друштву где ти стручњаци процењују коме ће и под каквим условима бити дат. С друге стране, новац се преципира и као отуђен од човека јер га овај, чим га добије, улаже у пензиони, здравствени фонд, тј. препушта стручњацима да њиме баратају (Hart and Ortiz 2008, 2; упореди Gudeman 2008, 21). Ове две карактеристике економије у периоду најновије економске кризе – постојање ексцесивне комодитизације, када се све може претворити у робу у зависности искључиво од инветивности предузетника и разоткривање мистификованих економских трансакција, тј. указивање на то да су оне итекако политичке, друштвене али и моралне, послужиће ми као увод за интерпретацију следећег случаја.

Пре неког времена се у словеначким, босанским и српским медијима појавио низ прилога о стечају извесних словеначких грађевинских фирми и судбини радника који су у њима радили и који су добили отказе, а да им нису исплаћене заостале плате, накнаде за прековремени рад, регреси и доприноси.¹ Довде прича делује сасвим обично; међутим, постоји нешто што

¹ Словеначки извори:

http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042429257;
<http://www.siol.net/slovenija/novice/2011/03/delavci.aspx>
<http://www.radiostudent.si/article.php?sid=26490>
<http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2011022505623963>
http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042426616

је издваја из мноштва сличних у овом периоду несигурног опорављања од светске економске кризе. Наиме, већину грађевинских радника у тим фирмама чинила је имигрантска популација, и то најчешће из Босне и Херцеговине и Србије, која је за посао регрутована у земљама матицама, преко малих огласа у којима се обећавало уређивање свих „папира“ (мисли се на потписивање уговора о раду са послодавцем, добијање радне и боравишне дозволе које су радницима из Босне и Херцеговине и Србије неопходне за рад и боравак у некој од земаља потписница Шенгенског споразума а којима Словенија припада),² обезбеђивање смештаја и бесплатна храна.³ На основу интервјуа види се да је за многе незапослене мушкарце у државама које се и даље боре са последицама ратова и изолације, укључујући пре свега високе стопе незапослености, то деловало као понуда из снова. У Босни и Херцеговини је и власт охрабривала такво запошљавање.⁴

Ситуација на терену се унеколико разликовала од прокламоване: посла је било доста, али плате су умањиване за провизорно одређену цену смештаја радника, најчешће у домовима за раднике, али и у приватним апартманима директора или власника фирми, или, што је можда

<http://www.zurnal24.si/naslovnica/ne-bomo-se-predali-203356/clanek>
<http://www.delo.si/clanek/141640>
<http://www.rtvlo.si/slovenija/zapuscenim-tujim-delavcem-230-evrov-za-prezivetje/251759>
<http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2011022505623963>

Босанскохерцеговачки извори:

http://www.slobodnaevropa.org/content/bh_radnici_napustaju_sloveniju_bez_eura_u_dzepu/2329372.html
<http://depo.ba/front/protestna-setnja-za-zastitu-prava-radnika-u-sloveniji>
<http://www.dkkslovo.com/index.php/drustvo/75-banja-luka-za-jednaka-prava>

Српски извори:

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:321490-Banja-luka-Gradjevinari-ogorceni-na-Sloveniju>

² Грађанима Србије од 19. децембра 2009. године није потребна виза за боравак у трајању до три месеца у већини земаља ЕУ, укључујући и Словенију. То не укључује радну дозволу, као ни дозволу боравак у неком дужем периоду.

³ Погледати као пример два стара огласа:

http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=6755&id_oglasa=18437 ,
http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=4549&id_oglasa=14017.

Савремени пример оглашавања EUwork-a, једне од агенција за запошљавање грађевинских радника из целе Европе (овде је у питању Тузлански кантон) по земљама Европске уније:

<http://tuzlalive.ba/oglasitrazimo-gradevinske-radnike-svih-profila/> .

⁴ О званичном ставу Агенције за рад и запошљавање Босне и Херцеговине погледати:

http://www.bhtelecom.ba/newsarea_vijest+M5a590cd3e73.html ,
http://www.cafe.ba/vijesti/2376_Slovenija-potrazuje-bh-radnike.html ,

где се говори о протоколу за запошљавање босанских радника у Словенији.

О покушајима уређивања положаја мигрантских радника путем Споразума о социјалном осигурању видети: http://www.bhtelecom.ba/newsarea_vijest+M5a590cd3e73.html .

најшокантнији пример, у лименим контејнерима.⁵ Здравствено осигурање им често није покривало трошкове лечења, па би се радницима далеко више исплатило да се врате у земљу матицу и тамо добију адекватан третман. Прековремени рад (који је понекад бивао и обавезан) ретко је исплаћиван, као и регреси и доприноси. Некада су и плате касиле, а често су биле умањиване. У жељи да нешто зараде, добију право на стални боравак у Словенији или личну радну дозволу, радници су подносили овакве услове пословања.⁶ Сажети опис овог незавидног положаја страних радника из тзв. трећих земаља даје Брезник:⁷

„[С]трани радници се неprotиве кршењу колективних уговора, продужењу радног времена, смањењу плата, штедњи код сигурносних мера. На крају, послодавци могу да се једноставно ратосиљају страног радника тако што му неће продужити радну дозволу. Ако се буни, послодавац може да га преда локалној полицији, која је у обавези да га депортује“ (Breznik 2005, 138).

Када су фирме пропале и радници остали и без посла и „плитких цепова“, неки од оних који су дошли из БиХ и Србије суочили су се са још једним проблемом: остали су и без радних и боравишних дозвола, због чега су, и поред тога што су остали без извора прихода неопходних за пуко преживљавање, били приморани да напусте Словенију.⁸ Такво стање су омогућили словеначки прописи за добијање радних и боравишних дозвола (дозвола за привремени, односно стални боравак странца).⁹

⁵ Током 2008. обишла сам два таква дома за самце (по собама је било по пет-шест кревета на спрат), као и једно импровизовано контејнер-насеље у ширем центру Љубљане (на паркингу иза једног хотела). Радници су ми испричали и то да неке њихове колеге живе у контејнерима на самом градилишту. За све облике смештаја узимана им је количина новца за коју би могли да пронађу далеко квалитетнији смештај у градском језгру. Међутим, уговором су били приморани на ово решење.

Извор <http://24ur.com/novice/gospodarstvo/delavski-protest-v-sezani.html> говори о томе како послодавац условљава раднике: дванаест радника живи у једном стану, који је у власништву послодавца, а сваки радник плаћа по 150 евра за то; уколико не буду „послушни и покорни“, могу да остану без те „привилегије“, а самим тим и адресе на којој им је пријављен боравак, што као последицу може имати губитак боравишне дозволе.

⁶ Сви подаци овде изнети потичу из интервјуа обављених 2008. и 2009. године.

⁷ *Треће земље* је термин који се користи у словеначком законодавству а који се односи на све оне земље које нису чланице ЕУ (Европске уније), ЕЕП (Европског економског простора, односно ЕЕЗ, Европске економске зоне) и Швајцарске конфедерације, према извору: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201126&stevilka=1152>

⁸ Помоћ им додељују Каритас и Црвени крст Словеније, према извору: http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042429257

⁹ http://www.uradni-list.si/files/RS_-2009-028-01194-OB~P001-0000.PDF

Да би странац легално радио у Републици Словенији, прво мора да добије једну од дозвола које ће му то омогућити. Дозволе се разликују у следећем: захтев за добијање дозволе за запослење и дозволе за рад подноси искључиво послодавац, с том разликом што је дозвола за запослење условљена непостојањем одговарајућег кадра у Словенији (што се утврђује на

Долазак грађевинских радника из република бивше Југославије у Словенију није нова појава (погледати Dolenc 2007, 6 –102; Gosar 2005, 23–27). Од 2002. Словенија бележи привредни раст и појачану потребу за увозом радне снаге за одређене привредне области. На пример, 2005. године је чак две трећине имиграната било запослено у грађевинарству (Ibid., 94). „Главни разлози запошљавања странаца су структурна неслагања између понуде и потражње у неким секторима (већ поменуто грађевинарство), спремност да раде под лошијим условима, као и мање плате и стручност тих радника“ (Ibid.). Највећи део ових радника долази из Босне и Херцеговине а затим и из Србије.¹⁰

Из свега реченог може се закључити да дискриминација постоји на неколико нивоа, од строго формалног, где се огледа у самом процесу запошљавања страних радника, како у избору радних места тако и у могућностима за добијање дозвола за рад и боравак, до оног неформалног,

основу систематизације радних места и мањка квалификованих радника за та места у Словенији, а за шта издаје потврду Завод Републике Словеније за запошљавање), док је дозвола за рад строго временски ограничена (за сезонске послове, стручно усавршавање и сл.). Обе ове дозволе омогућују рад на строго прописаној позицији, под условима утврђеним уговором о запослењу. Прекид радног односа за последицу има губитак права на легални боравак у Словенији, тј. немогућност продужења дозволе за привремени боравак странца. Након две године рада код истог послодавца, радник стиче право на тзв. личну радну дозволу на период од три године (постоји и лична радна дозвола која се добија на период од једне године, у случају да странац покреће извесну самосталну делатност у Словенији). Сам радник подноси захтев за ову дозволу, а она му омогућава слободан приступ тржишту, тј. да сам бира послове које ће обављати у зависности од понуде, као и упис у евиденцију незапослених, у случају да посао изгуби. Такође, на основу ње се добија дозвола за привремени боравак странца. Уколико странац има дозволу за стални боравак у Словенији, може да добије и личну радну дозволу на неодређено време. Дакле, осим добијања радне дозволе, инострани радник мора да поседује и дозволу боравка (као и свој порески и матични број), чиме се стичу сви предуслови за легалан рад у Словенији.

Све информације о раду странца лако се могу наћи на веб адреси: <http://e-uprava.gov.si/e-uprava>.

¹⁰ Вртлог стигматизације Брезник описује на следећи начин: то што домаће становништво, и поред незапослености, одбија да ради ове послове, поспешује запошљавање страних радника. То што страни радници раде у условима где им се не поштују ни права произашла из уговора о раду и закона о раду, за малу надокнаду и у лошим условима, поспешује доживљавање страних радника од стране домаћих као конкуренције и криваца за смањење плата и у другим секторима, а по основу девизе: „Ако нећеш ти да радиш под овим условима, има ко хоће“. То даље доводи до друштвеног притиска на домаће становништво да избегава та најстигматизованија радна места, која могу да омогуће преживљавање само онима који не живе у нормалним условима, већ изоловани, у радничким домовима или лименим контејнерима на градилишту. Тако се развија конкуренција између самих домаћих радника, који се труде да побегну што даље од тих лоше плаћених, једино за странце „примерених“ послова, што даље доводи до смањења емпатије не само домаћих радника према страним него и међу самим домаћим радницима, чиме се у корену онемогућава свако конкретније удруживање у циљу побољшања услова рада, тј. долази до смањења утицаја радничких синдиката и смањења права радника, са једне стране, и повећања простора за самовољу послодавца, са друге стране (Breznik 2005, 138–141).

свакодневног, где се огледа у томе шта се сматра примереним пословима и примереним условима за рад за стране, односно домаће раднике.

Иако страни радници чине већину запослених у сектору градње, они који су задржали посао већином су држављани Словеније.¹¹ Из овога видимо да у светлу ексцесивне комодитизације неки пасоши (као конкретни показатељи националне припадности) имају већу вредност, јер омогућавају останак у радном односу, приступ боље плаћеним пословима, постојање социјалног и здравственог осигурања, и тако даље. Они који не припадају одређеној нацији принуђени су да се задовоље лошијим условима рада и живота, уз сталну претњу да ће морати да напусте државу у којој тренутно раде уколико било шта крене наопако. Тако је послодавцима отворена могућност да искоришћавају стране раднике и на њима згрћу добит при чему се као оправдање за такво поступање користе постојеће законодавство, по политичком и економском рејтингу асиметрични билатерални односи држава из којих потичу радници и земље у којој раде, превелика понуда мигрантске радне снаге и тако даље. То искоришћавање се даље оправдава у друштву приписивањем негативних конотација пословима и људима који их обављају, што са класног прелази на национални ниво. Непостојање солидарности домаћих радника са страним омогућено је оваквом политизацијом рада имиграната и општим смањењем утицаја радничких синдиката (упоредити Breznik 2005).

Индиректно комодитизована националност показала се за држављане БиХ и Србије као „лоша роба“, јер су са ширењем светске економске кризе били први на удару у својим фирмама. Тако је светска економска криза постала само још један од индикатора системске дискриминације страних радника. Неисплаћивање зарађених плата, регреса, прековременог рада може се посматрати као пропали кредит који су радници дали својим послодавцима. Уместо повраћаја уложеног, дочекали су их откази. Поставља се питање да ли ће „реструктурирање дуга“ у виду стечаја и распродаја имовине предузећа у којима су радници били запослени, или једнократне помоћи државе, успети да обухвати све раднике или само оне који имају уређен боравак у Словенији, будући да је један број радника због истека боравишних дозвола морао да се врати у своје матичне државе.¹²

Овај случај на пренаглашен или, боље рећи, искарикан начин показује извесне аспекте постојећег економског система, који само номинално „слепо“ прати токове понуде и потражње на тржишту. Реалност је далеко од тога. Да новац није заиста препуштен непристрасним стручњацима и деполитизован види се у томе што политика и друштвене норме и те како утичу на избор радника који ће бити отпуштени, као и на то коме ће новац уложен у фондове осигурања на крају заиста бити и исплаћен. Светска економска криза је „уклонила параван“ са овог случаја и тако омогућила увид

¹¹ <http://www.delo.si/clanek/141640>

¹² <http://24ur.com/novice/gospodarstvo/delavski-protest-v-sezani.html>

у неке аспекте системске дискриминације страних грађевинских радника у Словенији.

Литература и извори:

- Applbaum, Kalman. 2009. Free Markets and the unfettered imagination of value: A response to Hart/Ortiz and Gudemen (AT24[6]). In *Anthropology Today* 25 (1), ed. Gustaaf Houtman, 26–27. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Breznik Maja. 2005. Umazano delo, umazano ljudstvo. V *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna 131–148. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Gosar, Anton. 2005. Selected demographic impacts of migrations: The case of Slovenia. In *Migrants and Education: Challenge for European schools today*, eds. Dan D. Daatland and Jernej Mlekuž, 23–30. Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU.
- Gudemen, Stephen. 2008. Watching Wall Street: A global earthquake. In *Anthropology Today* 24 (6), ed. Gustaaf Houtman, 20–24. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Dolenc, Danilo. 2007. Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po drugi svetovni vojni. V *Priseljenci*, ur. Miran Komac 69–102. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Hart, Keith and Horacio Ortiz. 2008. Anthropology in the financial crisis. In *Anthropology Today* 24 (6), ed. Gustaaf Houtman, 1–3. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- <http://24ur.com/novice/gospodarstvo/delavski-protest-v-sezani.html>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://depo.ba/front/protestna-setnja-za-zastitu-prava-radnika-u-sloveniji>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://e-uprava.gov.si/e-uprava>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://tuzlalive.ba/oglasitrazimo-gradevinske-radnike-svih-profila/>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=201102250562396>, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.bhtelecom.ba/newsarea_vijest+M5a590cd3e73.html, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.cafe.ba/vijesti/2376_Slovenija-potrazuje-bh-radnike.html, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.delo.si/clanek/141640>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.dkkslovo.com/index.php/drustvo/75-banja-luka-za-jednaka-prava>, приступљено 10. 4. 2011.

- http://www.dnevnik.si/novice/aktualne_zgodbe/1042429257, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042426616, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.njetwork.org/Predstavitev-IWW>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:321490-Banjaluca-Gradjevinari-ogorceni-na-Sloveniju>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.radiostudent.si/article.php?sid=26490>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.rtv slo.si/slovenija/zapuscenim-tujim-delavcem-230-evrov-za-prezivetje/251759>, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.siol.net/slovenija/novice/2011/03/delavci.aspx>, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.slobodnaevropa.org/content/bh_radnici_napustaju_sloveniju_bez_eura_u_dzepu/2329372.html, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=4549&id_oglasa=14017, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.superandfree.com/malioglas.asp?locale=bs&user_id=6755&id_oglasa=18437, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201126&stevilka=1152>, приступљено 10. 4. 2011.
- http://www.uradni-list.si/files/RS_-2009-028-01194-OB~P001-0000.PDF, приступљено 10. 4. 2011.
- <http://www.zurnal24.si/naslovnica/ne-bomo-se-predali-203356/clanek>, приступљено 10. 4. 2011.